

УДК 316(091)

РОЛЬ ЦЕРКВИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Н. О. Зайцева-Чіпак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетськ, 1, м. Львів, 79000, Україна,
znatal@fm.ua*

У статті розглянуто основні функції та дисфункції соціального інституту Церкви у сучасному українському суспільстві. Внаслідок реалізації контент-аналізу статей рубрики “Церква” аналітичного щотижневика “Дзеркало тижня” визначено частоту їх згадувань, уточнено їх змістове наповнення.

Ключові слова: церква, соціальні функції та дисфункції, контент-аналіз.

Стабільність та процвітання будь-якої держави значною мірою визначаються характером розвитку та функціонування її основних соціальних інститутів. Однією із таких базових систем в Україні є соціальний інститут Церкви. Особливої ваги в нашій державі він набуває через те, що виконує не лише традиційні (“профільні”) релігійні функції, але й екстраполює свій вплив на сфери політики, геополітики, формування національної самосвідомості та громадянського суспільства. Тож від скерування зусиль Церкви та їхньої інтенсивності залежить процес формування національної ідентичності та державності загалом.

Релігійна ситуація в Україні досить часто стає предметом досліджень соціологів. У центрі уваги науковців найчастіше опиняються такі питання, як: рівень та характер релігійності українського суспільства, міжконфесійні взаємовідносини, окремі функції релігії та церкви на особистісному та національному рівнях. Водночас майже немає праць, у яких описано весь комплекс функцій (та їхню значимість), які виконує церква у сучасному українському суспільстві. Ще менш розробленою є ділянка соціологічного знання, пов’язана із висвітленням комплексу дисфункцій церкви (та їхньої ваги) в умовах сьогодення. А відтак немає жодної можливості встановити не лише характер соціальних наслідків функціонування Церкви в Україні, а й визначити домінуючу сферу впливу церкви на макrorівні в сучасному українському суспільстві.

Зважаючи на це, ми поставили низку завдань:

- описати весь комплекс функцій та дисфункцій, які виконує церква у сучасному українському суспільстві;
- визначити значимість кожної функції та дисфункції у сучасному українському суспільстві;
- виявити домінуючу сферу функціонального/ дисфункційного впливу церкви на макrorівні в сучасному українському суспільстві.

Зауважимо, що поняття “церква” у соціології може мати декілька інтерпретацій:

- спільнота віруючих, що склалася у процесі розвитку віровчення і об’єднання людей у межах спільної релігії;
- складна централізована та ієрархічна система, релігійна організація дотримується єдиного символу віри (віровчення), що визначає релігійну етику та діяльність, систему управління життєдіяльністю, поведінкою віруючих;
- соціальний інститут – стійкий комплекс формальних і неформальних правил, ідей принципів, цінностей і норм, які регулюють щоденну життєдіяльність людей і організуючих їх у систему соціальних статусів і ролей відносно Бога.

Проте, коли мова йде про Церкву, як соціальний інститут, то акцент роблять на двох аспектах:

- церква – це суспільна підсистема, яка взаємодіє з іншими суспільними структурами;
- церква – це складна централізована та ієрархізована система, що має власну ідеологію суспільного розвитку.

Тому робимо висновок, що церква перетворюється на соціальний інститут через виконання певних функцій та дисфункцій, які вона екстраполює їх у інші суспільні підсистеми.

Церкві прииаманним є виконання багатьох функцій, як загальнорелігійних, так і власних специфічних. Однак, на макрорівні науковці виділяють такі функції:

- консолідує або інтегрує;
- соціально-політична;
- світоглядна;
- компенсаторна;
- морально-етична або соціально-регламентуюча;
- культурна;
- міжнародна;
- благодійна;
- економічна.

Зміст *інтегративної (консолідуєчої) функції* полягає у здатності об’єднувати суспільство, на основі спільних релігійних цінностей, ритуалів, норм поведінки не допускати соціальних конфліктів і революційних потрясінь.

Соціально-політична функція – полягає у розробці своєї соціальної доктрини, вона виражається у виступах церкви у ЗМІ зі зверненнями до народу і президента із актуальних проблем внутрішньої і зовнішньої політики держави, у політичних настановах служителів церкви; у проповідях священнослужителів у своїх приходах, які коментують події у світлі позицій церкви, в їхніх виступах в період виборчих кампаній за окремих кандидатів, в чому зацікавлена політична еліта; в активній участі патріархії у справах держави і підтримці існуючого строю.

Світоглядна функція – орієнтована на поширення та популяризацію релігії у суспільстві. Ця функція реалізується у трьох напрямках: релігійно-пропагандистському, інформаційному і навчально-виховному.

Суть *компенсаторної функції* полягає у тому, що церква здатна компенсувати від-

чуття безсилля, залежності, обмежень – через релігійні цінності рівності перед Богом і воздаяння. Також вона дозволяє відволікати людей від акцій соціального протесту, переключаючи їхню увагу з мирського на духовне.

Морально-етична функція зводиться до моралізації (пропаганди моральності та етичності) суспільства в умовах тотальної корупції, нетерпимості тощо.

Культурна функція церкви полягає у тому, що церква відіграє важливу роль у культурному розвитку людства, створювані нею духовні цінності збагачують не лише релігійну, але й світську культуру. Також церква сприяє розвитку і збереженню цінностей релігійної культури, забезпечує передання накопиченого спадку (у т.ч. історичної пам'яті) нащадкам.

Міжнародна функція скерована на зв'язок з іншими конфесіями. Ми також вважаємо за доцільне віднести сюди питання впливу церкви на геополітику та включення України до діалогу та відносин із іншими країнами, світовою спільнотою. *Благодійна функція* зводиться до реалізації окремих заходів чи програм з метою благодійності, милосердя, перерозподілу доходів. *Економічна функція* полягає у впливові церкви на процеси економічної сфери.

Таким чином проблеми з інтерпритацією та операціоналізацією поняття функції церкви у соціології немає. Дещо більш песимістично виглядає ситуація з дисфункціями церкви; їхній перелік несформовано. Та зрештою, вони можуть визначатись, як протилежні до функцій (наприклад, інтегруюча – дезінтегруюча/конфліктна), або як подібні, але з негативними наслідками (наприклад, соціально-політичний заклик церкви привів до збройної сутички тощо). Тож, цілковита ясність у теоретико-методологічній частині проблемного питання, мала б знайти свій вираз у практичних дослідженнях та публікаціях. Однак, відповіді на питання про те, якою є ситуація на макрорівні (в українському суспільстві) досі немає, адже отримати її не так просто. Причиною цього є труднощі, які виникають на методичному рівні, зокрема із підбором адекватного методу дослідження.

Насамперед зазначимо, що масові опитування на тему значимості церкви для держави чи суспільства є малоприматними, через те що відповіді на ці питання вимагають певного рівня компетентності. З позиції окремого індивіда часто “не видно” макровпливів інституту Церкви. Не все просто і з експертними опитуваннями, на жаль, в Україні політологів є значно більше, ніж спеціалістів спроможних дати оцінку церковних впливів, хоча б із деякою ретроспективою (в умовах швидкоплинних трансформацій і змін). Крім того, часто такими експертами є ті, хто безпосередньо пов'язаний чи дотичний до Церкви, а тому може бути значною мірою заангажованим. Розв'язанням цієї проблеми може стати конвент-аналіз аналітичних статей/доповідей на цю тематику. Це дасть змогу уникнути, з одного боку, викривлення історичної ретроспективи, а з іншого – зменшить ризики заангажованості експертів (через переваження кількісних показників, з урахуванням особисті автора та його позиції). З іншого боку, подібні аналітичні матеріали є суттєво розпорошеними та об'ємними. Тому ми спробували обмежитись матеріалами одного аналітичного видання, а саме щотижневика “Дзеркало тижня”. Цю газету було відібрано з огляду на декілька аргументів, найперше вона містить окрему рубрику “Церква” і регулярно наповнює її матеріалами (для аналізу відібрано випуски

ДТ з листопада 2008 року до квітня 2010 року, усього 25 статей); по-друге, статті у ній побудовані за принципом полеміки, коли в оговоренні однієї проблеми приймають участь одразу декілька протилежно налаштованих експертів; по-третє, у цю рубрику дописує не один журналіст, як це часто буває, а декілька; по-четверте, свою позицію тут висловлюють і представники церкви, і світські експерти (журналісти, соціологи, політологи, релігієзнавці тощо). Усі ці міркування повинні значною мірою знівелювати ризики, пов'язані із аналізом експертних оцінок.

Окремо хочемо обґрунтувати правомірність використання соціально-політичного аналітичного тижневика для дослідження функціонального впливу церкви на макрорівні. Річ у тім, що ЗМІ так чи інакше є рефлексією на актуальні події та проблемні ситуації. Зазвичай на шпальти газет потрапляють значимі події, які виділяються із загального контексту та несуть певні наслідки для громади чи суспільства. Крім того, отримані внаслідок проведеного контент-аналізу цього видання результати підтверджуються публікаціями соціологів, які пишуть на релігійну тематику і непрямо торкаються нашої проблеми.

Отже, у контент-аналізі видань ДТ за 1,5 року ми зробили спробу пірахунку кількості цитат пов'язаних із виконанням функцій і дисфункцій церквою на макрорівні (див. табл.1).

Таблиця 1

Кількість згадувань щодо функцій та дисфункцій церкви в українському суспільстві

Сфера прояву	Кількість рефлексій	Функції	Дисфункції
Консолідація і інтеграція	35	3	32
Міжнародна	30	11	19
Культурна	9	9	0
Морально-етична (соціально-регламентуюча)	7	5	2
Економічна	6	3	3
Соціально-політична	5	3	2
Світоглядна	4	4	0
Благодійна	2	1	1
Компенсаторна	1	0	1
	99	39	60

Результати контент-аналізу наглядно демонструють переважання дисфункційного / деструктивного впливу Церкви в Україні (він майже удвічі переважає позитивні сили). Крім того, стає очевидним, що найбільш інтенсивно Церква впливає на процеси консолідації та інтеграції українського суспільства і процеси міжнародного позиціонування нашої держави. Крім цього, результати дослідження дали нам змогу розширити та уточнити інтерпретацію функціональних та дисфункційних впливів, та визначити вагу кожного з них (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кількість згадувань основних впливів церкви за змістом та частотою

Функція	Теоретичне наповнення	Виявлені функції	Виявлені дисфункції
Консолідує та інтегрує	Об'єднує суспільство	Об'єднує націю через спільну релігійну історію, традиції (3)	Роз'єднує через конфесійний розкол (12) Не має єдиної спільної організації (Єдиної помісної Укр. церкви) (14). Не дає спільної ідеології, ділить людей на проросійський та український вектор (6)
Міжнародна	Співпраця з іншими конфесіями	Тісні контакти зі світовими центрами духовного впливу Ватиканом, Константинополем, Москвою (10) Спроби відновлення історичної справедливості щодо першості КП перед МП (1)	Розпалювання міжнаціональної ворожнечі (1) Демонстрація підлеглого становища УПЦ та приниження ролі відносно РПЦ (7) Постійно змінний глобальний геополітичний вибір України між Росією та Європою (11)
Культурна	Збереження традицій та примноження культурних надбань	Збереження традицій (2) Культурне/релігійне багатоманіття (3) Відновлення історичної пам'яті (4)	
Морально-етична	Моралізація суспільства	Пропаганда моральних цінностей (5)	Зневаження церквою християнських норм (2)
Компенсаторна	Зняття соціальної напруги		Відволікання церквою уваги від дій політиків на користь їх релігійності (1)
Економічна	Участь церкви в економічному житті	Розвиток власного бізнесу, створення нових суб'єктів господарювання (3)	Спроби переведення державного майна у власність релігійних спільнот (1) Фінансова нечистоплотність/побори з вірян (2)
Соціально-політична	Пропаганда церквою власної політичної позиції	Висловлення церквою ідеальних пріоритетів, до яких повинні прагнути політики (1) Спроби політиків за допомогою церкви пробудити свідомість нації і відновити її єдність (2)	Тиск РПЦ та УПЦ МП на нового президента В. Януковича щодо активної орієнтації на інтереси Москви (1) Агітація церквою за окремих політиків (1)
Світоглядна	Популяризація релігій	Пропаганда релігії та християнських цінностей (4)	
Благодійна	Благодійність	Наявність благодійних програм (1)	Мізерне скерування коштів та сил на благодійність та використання їх на потреби духовенства (1)

Отже, у сучасному українському суспільстві соціальний інститут церкви переважно продукує дисфункції. Найчастіше експертна думка акцентує на дисфункціях інституту церкви у сферах, пов'язаних із дезінтеграцією українського суспільства, проблемній геополітичній орієнтації. Найбільш болючими є питання розколу суспільства через відмінні ідеологічні орієнтири, породжені протистоянням різних церков та постійно змінний глобальний геополітичний вибір України між Росією і Європою. Серед функцій церкви на сучасному етапі розвитку суспільства домінують міжнародні зв'язки (зокрема Україна має тісні контакти зі світовими центрами духовного впливу Ватиканом, Константинополем, Москвою), збереження та примноження культурних надбань і традицій. Інші функції та дисфункції мають незначну вагу у сучасному суспільному житті українського народу.

1. *Добрускин М. Е.* О социальных функциях Церкви / М. Е. Добрускин // Социологические исследования. – 2002. – № 4. – С. 76–86.
2. Панорама: Чутка про “візантійського брата” // Дзеркало тижня. – № 41 (720). – 1–8 листопада 2008.
3. *Гудзяк Б.* Перспектива Любові. Як нам відзначити 1025-ліття хрещення Київської Русі? / Б. Гудзяк, М. Маринович // Дзеркало тижня. – № 41 (720). – 1–8 листопада 2008.
4. *Зуєв П.* Ще один шанс досягти єдності. Чи об'єднає українське православ'я Всеукраїнська нарада в Києві? / П. Зуєв // Дзеркало тижня. – № 41 (720). – 1–8 листопада 2008.
5. Панорама: Всеукраїнська нарада в Києві допоможе подолати церковний розкол? // Дзеркало тижня. – № 41 (720). – 1–8 листопада 2008.
6. Панорама: Нерозділений Голодомор (панорама) // Дзеркало тижня. – № 44 (723). – 22–28 листопада 2008.
7. *Гавриш О.* Свято Господу / О. Гавриш // Дзеркало тижня. – № 44 (723). – 22–28 листопада 2008.
8. *Щоткіна К.* Почім добра справа? / К. Щоткіна // Дзеркало тижня. – № 44 (723). – 22–28 листопада 2008.
9. *Антошевський Т.* Експерт: Криза істотно вплине на фінансовий стан церков / Т. Антошевський // Дзеркало тижня. – № 44 (723). – 22–28 листопада 2008.
10. *Митрополит Мефодій (Кудряшов).* В очікуванні канонічного визнання / Митрополит Мефодій (Кудряшов) // Дзеркало тижня. – № 49 (728). – 27 грудня – 16 січня 2009.
11. Предстоятель УАПЦ: Філарет повинен відмовитись від претензій на Владу // Дзеркало тижня. – № 49 (728). – 27 грудня – 16 січня 2009.
12. *Митрополит Володимир (Сабодан).* Глава УПЦ: Помісний собор РПЦ повинен підтвердити автономію УПЦ / *Митрополит Володимир (Сабодан)* // Дзеркало тижня. – № 2 (730). – 24–30 січня 2009.
13. Митрополит Володимир (Сабодан). Митрополит Володимир: повернутися у вертикальне положення / Митрополит Володимир (Сабодан) // Дзеркало тижня. – № 2 (730). – 24–30 січня 2009.
14. *Щоткіна К.* Кроки на місці / К. Щоткіна // Дзеркало тижня. – № 2 (730). – 24–30 січня 2009.
15. *Сверстюк Є.* Передріздвяні пасьянси / Є. Сверстюк // Дзеркало тижня. – № 2 (730). – 24–30 січня 2009.

16. Зуєв П. Доба Кирила. Українська церква і світове православ'я у політиці нового патріарха Московського / П. Зуєв // Дзеркало тижня. – № 10 (738). – 21–27 березня 2009.
17. Гавриш О. Хрещені у вірі / О. Гавриш // Дзеркало тижня. – № 34 (762). – 12–18 вересня 2009.
18. Щоткіна К. Компроміс по-грецьки / К. Щоткіна // Дзеркало тижня. – № 42 (770). – 31 жовтня – 6 листопада 2009.
19. Блаженніший Любомир Гузар: про єдність і гідність / Блаженніший Любомир Гузар // Дзеркало тижня. – № 42 (770). – 31 жовтня – 6 листопада 2009.
20. Гузар Л. Покращення стосунків між Москвою та Ватиканом не вплине на УГКЦ / Л. Гузар // Дзеркало тижня. – № 42 (770). – 31 жовтня – 6 листопада 2009.
21. Моздалевський І. Епоха згаяних можливостей: три головні помилки президента, який іде з посади, у церковній сфері / І. Моздалевський // Дзеркало тижня. – № 5 (785). – 13–19 лютого 2010.
22. Щоткіна К. Вектор кесаря / К. Щоткіна // Дзеркало тижня. – № 5 (785). – 13–19 лютого 2010.
23. Таранець С. Старим стилем на старому місці. Чи віддасть КМДА київським старообрядникам належне? / С. Таранець // Дзеркало тижня. – № 10 (790). – 13–19 березня 2010.
24. Процьків Р. Право на повернення / Р. Процьків // Дзеркало тижня. – № 10 (790). – 13–19 березня 2010.
25. Зуєв П. Киевское распустье / П. Зуєв, К. Щоткіна // Дзеркало тижня. – № 13 (793). – 3–9 квітня 2010.
26. Недавня О. Зустрічаємо Великдень: як це робили в старому Києві / О. Недавня // Дзеркало тижня. – № 13 (793). – 3–9 квітня 2010.

ROLE OF THE CHURCH AS A SOCIAL INSTITUTE IN CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

N. O. Zaytseva-Chipak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska st., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
znatal@fm.ua*

The article examines the main features of dysfunction and social institution of the Church in the Ukrainian society. As a result of the content analysis of articles heading “Church” analytical weekly “Dzerkalo tyzhnja” determined the frequency of their references to the variety specified their semantic content.

Key words: church, social functions and dysfunctions, content-analysis.

РОЛЬ ЦЕРКВИ КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Н. О. Зайцева-Чипак

*Львовский национальный университет имени И. Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
znatal@fm.ua*

В статье рассмотрены основные функции и дисфункции социального института Церкви в современном украинском обществе. Вследствие реализации контент-анализа статей рубрики “Церковь” аналитического еженедельника “Зеркало недели” определена частота их упоминаний, уточнено их содержательное наполнение.

Ключевые слова: церковь, социальные функции и дисфункции, контент-анализ.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2010

Прийнята до друку 25.06.2010